

Изданието на Бориловия синодик беше замислено като част от научната и издателската програма на проекта „История и историзъм в православния славянски свят. Изследване на идеите за история“, финансиран от Национални фонд научни изследвания. Проектът се изпълнява от изследователски консорциум под ръководството на СУ „Св. Климент Охридски“. Екипът на проекта включва както утвърдени, така и млади учени от различни институции и с различен профил – историци, филолози, философи, антрополози, културолози.

Основната цел на проекта е изследването и издаването на славянското православно историографско наследство и на средновековния славяно-византийски историографски модел и пътищата на неговото проникване и адаптация в Югоизточна Европа. Търсят се и връзките между средновековната историческа доктрина и съвременните национални доктрини и исторически митове на народите от *Slavia Orthodoxa*. Проектът включва и компонент за събиране и дигитализиране на славянското ръкописно наследство с акцент върху историографските съчинения – хроники, хронографи, исторически разкази, летописи (в това число и апокрифни) и създаването на дигитална библиотека. Изданието на Бориловия синодик е част от издателската поредица „История и книжнина“, която проектът подготвя. Поредицата включва общо 11 книги (издания, изследвания и монографии) за 2010 г. (Три от тях вече са готови и до края на този месец ще бъдат представени на научната общност в България).

Новото издание на Бориловия синодик е замислено и в чест на годишнината от Събора против богомилите, свикан от цар Борил през 1211 г. Изданието се подготвя от колектив, в който освен мене участват и двама историци проф. И. Божилов (един от най-добрите български историци и византолози) и доц. И. Билярски. Естествено, подготовката на текста за издаване и лингвистичния коментар са моя отговорност в екипа.

По какво новото издание ще се различава от известното издание на М. Г. Попруженко „Синодик царя Борила“, излязло през 1928 в кн. VIII на поредицата „Български старини“, което вече е и библиографска рядкост?

В концепцията на нашето издание са залегнали следните принципи:

I. Възстановка на текста на Бориловия синодик по двата му известни преписа – Палаузовския (края на XIV в.) и Дриновския (XVI в.). Тук трябва да се направи уговорката, че на места тази задача е неизпълнима, защото и двата преписа са с много липси вътре в текста. Ръкописът, в който се намира Палаузовският препис, е бил силно повреден и липсват редица страници, а в Дриновският препис възхожда и към повреден оригинал, в който е липсвала голяма част от историческия разказ за самия събор. Така че докато Попруженко издава

поотделно и паралелно двата текста (което не винаги е възможно заради различната подредба на рубриките в тях и липсващите страници), ние издаваме един реконструиран текст, в който липсите на по-стария Палаузов препис се попълват от текста на Дриновия препис. При реконструкцията на текста се запазва оригиналният правопис на двата преписа заедно с диакритичните знаци и червенослова. Текстът се издава страница по страница и към него има два типа коментар.

1. Разночетения към онези рубрики от Палаузовия препис, които имат съответствия в Дриновския. Отчитат се само лексикални и граматични разлики, но не и разликите, които се дължат на различния правопис на двата преписа – среднобългарски на Палаузовския и ресавски сръбски на Дриновския.

2. Под линия се коментират:

А. Липси в текста на основния препис.

Б. Композиционни разлики като различен ред на рубриките в двата текста, добавки и липси в текста на Дриновския.

В. Приписки на преписвача, свързани с литургичната и каноничната употреба на текста. Тук се отбелязват основно приписките в Палаузовия препис. На приписките в Дриновския препис се обръща внимание, само ако текстът се използва, за да запълни липса на основния препис, или ако представляват копие на основния текст в Палаузовия препис. Напр. рубриките за българските митрополити в Палаузовия препис са в основния текст, докато в Дриновския са представени като маргиналии.

Г. Палеографски особености, които не могат да се предадат адекватно с печатните шрифтове – основно лигатури и някои по-особени начертания.

Д. Цитати и перифрази на Светото писание.

Е. Песнопения. Такива (общо четири на брой и на гръцки език) има само в текста на Палаузовия препис, като само три от тях са идентифицирани.

II. Възстановеният текст се поставя в неговия литургичен и канонично-догматичен контекст. За целта към възстановения текст се прибавят останалите части на Палаузовия сборник, които доскоро се смятаха за самостоятелно възникнали и случайно попаднали в състава на ръкописа.

1. Чинопоследования л. 41-62:

А. краят на чинопоследованието за царска коронация. Включва добавка за ритуала при коронясване на царицата и чин за поставяне на кесар или куропалат **✗ мѣтва на поставленіе кесара·|се же ѿ на поставленіе хранителѣ| полатѣ . Ёже глѣтс кѣропо|латнстѣ .**

Б. Цикъл коленопреклонни молитви за Петдесетница. **+ мѣтвы стѣж пѣдестницѣ +.**

л. 43а2-3 **Прѣчунстѣ· нескврънне· безна|члне· невѣднне· непостн|жнне...** В тази молитва е включена и първата молитвата на малкия антифон на вечернята 44б19 **Блѣвень ѿсн гн вѣко въ-сѣдрѣжнѣ|лю·**

л. 45б4-5 **Гн бже нашъ· ѿже мнрѣтъ свон дѣ|вын члкъмъ· ѿ прѣстѣго дѣха...** В тази молитва е включена втората молитва на малкия антифон на вечернята 47б14 **Гн гн ѿзбавлен на ѿ въ-сѣккож|стрѣлы...**

л. 48б13-14 **Прѣснотекжн жнвѣтннн ѿ про|свѣтнѣтелннн ѿстѣчннче·** В тази молитва влиза третата молитва на малкия антифон 50а13 **Бже велѣкнн ѿ вѣчннн·** и молитвата за отпуст на песенната вечерня 52а10 **Бже велѣкы ѿ вышннн.**

Този цикъл се чете на вечерната служба за Петдесетница. Най-ранният славянски превод на този чин се намира в глаголическия Синайски евхологий. Но докато най-старият славянски служебник съдържа първата, третата и четвъртата от четирите молитви за Петдесетница, нашият цикъл включва първата, втората и третата молитва и възхожда към редакция, която засега беше позната само в руски преписи. Известни са обаче гръцки евхологии от X-XI с такъв състав на службата¹. Нужни са обаче допълнителни сравнения на нашия цикъл с останалите известни цикли от три молитви, доколкото засега изглежда, че той не само е единственият български превод от този тип, но и няма точно съответствие в руските ръкописи, понеже третата коленопреклонна молитва включва не само малкия антифон, но и отпустната молитва. Според изнесеното у Афанасиева отпустната молитва присъства само в Син. 958, но на мястото на третата антифонна молитва². Доскоро се смяташе, че цикли с такъв състав има само в руски сборници. Този състав възхожда към Константинополски служебници от X-XI в³.

В. Чин за омовение в свети Велики четвъртък.

1 Т. Афанасьева. Молитвы коленопреклонения в Пятидесятницу в славянских служебниках XI-XIV вв.. – В: Palaeobulgarica, XXVII, 2003, 4, 15-24. Според изследователката това е втората редакция на службата (с. 17-19).

2 Пак там, с. 19.

3 Т. Афанасьева. Молитвы коленопреклонения в Пятидесятницу в славянских служебниках XI-XIV вв.. – В: Palaeobulgarica, XXVII, 2003, 4, 15-24. Според изследователката това е втората редакция на службата (с. 17-19).

Струва си да се отбележи, че чинопоследованията са писани от ръката на преписвача на Синодика, който заема л. 1-40 в ръкописа. Между Синодика и чинопоследованията липсва текст.

2. Хороси л. 63-102:

А. хоросът на Халкидонския IV Вселенски събор от 451 г.:

+ ѱтавъѳ ѿтгѳ н въсѣленскагѳ || + ѱже въ Халкїдѳнѳ съвѳра +. Никейският символ на вярата, чието начало се намира на л. 64610: + нзложѣніе вѣры ѱже въ нїкен тїні хѣ ѿтхѣ н блжѣныхѣ ѿцѣ +. и Константинополския символ на вярата (л.6562 + нзложѣніе вѣры ѱже въ кѳнстантїнн градѣ рїи хѣ ѿтхѣ н блжєныхѣ ѿцѣ+.) са неразделна част от този хорос. Краят на хороса след л. 70 липсва, а един лист е разместен и днешният л. 92 следва да намери място след л. 69. На л. 9265-13 са изписани многолетствия за цар Иван Шишман, съпругата му и патриарх Евтимий. Гръцкия текст на този хорос е публикуван от J. D. Mansi (*Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Florentiae MDCCLXI, vol. VII, col. 108C-117A, 169B-172B).

Б. Хоросът на събора на патриарх Мина в Константинопол от 536 г. Запазени са пет листа, като поредността им е 74-75-76-77-липса-72-73. Оригиналният гръцки текст е публикуван от J. D. Mansi (vol. VIII, col. 1138A-1142D) заедно с подписите на участниците в Събора (пак там, col. 1142E-1150C).

В. хоросът на VI Вселенски събор в Константинопол от 680-681 г. + оѱставѣ ѿтгѳ въсѣленскагѣ ѱже въ кѳнстантїнн градѣ шєстаго ѣ съвѳра+. Той заема л. 73-липса-78-79-80-81-липса-71-липса-82-83-84-85. Гръцкият текст е публикуван от J. D. Mansi (vol. XI, col. 632-640, 655-657). Символите на вярата на Никейския събор (л. 78а6-78617 + нзложѣніе вѣры ѱже въ нїкен тїні хѣ ѿтхѣ н блжєныхѣ ѿцѣ +) и на II Вселенски събор в Константинопол (л. 78б-18-79615 + нзложѣніе вѣры ѱже в[ѣ кѳн]стантїнн градѣ рїи[хѣ] ѿтхѣ н блжєныхѣ ѿцѣ+.) представляват част от този хорос, а не самостоятелни части. На л. 83615-84г 6 са разположени многолетствия за българския цар Иван Шишман, съпругата му Мария и патриарх Евтимий, които липсват в гръцкия текст.

Г. Хоросът на II Никейски или VII Вселенски събор от 787 г.:

+ ѱтавъѳ ѿтгѳ велїкаагѳ н въсѣленскагѳ ѱже въ нїкен втѳрагѳ съвѳра +. Той е разположен на лл. 856-86-87-липсват два листа-88-89-90-91, като краят му също е изгубен. Гръцкия текст намираме у J. D. Mansi (vol. XIII, col. 373-380, 397-400).

Д. Tomos unionis: + *ⲁⲓⲥⲁ Ⲟⲃⲱⲛⲓ ⲛⲉ ⲧⲱⲛⲉⲗⲁ ⲓⲣⲉⲃⲁ ⲟⲩⲗⲁ ⲱⲁⲛⲥ ⲱⲃⲗⲱⲥⲥ ⲉ ⲛ*. Текстът на хороса заема л. 93-99. Л. 96v е оставен празен, а след него липсва един лист. Следващите три листа (100-102) са изпълнени с многолетствия и памети. На 100a1-10 се повтарят многолетствия за българския цар Иван Шишман, съпругата му Мария и патриарх Евтимий. Гръцкият текст на *tomos unionis* е публикуван от С. Е. Zachariä von Lingenthal (*Jus graecoromanum*, Lipsiae MDCCCLVII, vol. III /Novellae constitutiones/, p. 228-232).

Липсващият текст в хоросите се попълва по изданието на В. А. Мошин, *Сербская редакция Синодика в Неделю Православия. Тексты. Византийский временник*, 17, М. 1960, с.279-352, тъй като съставът на хоросите, придружаващи двата Синодика, съвпада напълно. Единствената разлика е, че вспоред публикацията на Мошин текстът на *tomos unionis* предхожда текста на сръбския синодик.

Обмисляме възможността към текста на хоросите да бъде приложен гръцкият текст, който съдържа извадки от хоросите и се намира в края на Палаузовия ръкопис. Гръцката част (63-102) съдържа края на хороса на Халкидонския събор, фрагменти от хороса на патриарх Мина срещу Севир и Зоор, хороса на VI вселенски събор и и началото на хороса на VII вселенски събор. Традиционно се смята, че този гръцки текст е оригиналът, от който са преведени хоросите в Палаузовия препис. В момента това е в процес на установяване.

Смятаме, че поставянето на Синодика в неговия естествен литургично-каноничен контекст допринася не само за цялостното му разбиране, но разкрива и предназначението на самия ръкопис. Противно на мнението, изказано преди нас, че Палаузовият ръкопис се състои от три самостоятелни части, ние смятаме, че трите части са свързани с общ идеен замисъл и целта е била съставянето на догматично-каноничен сборник, предназначен за епархиалните архиерейски църкви. Това личи на първо място от факта, че както синодикът, така и чинопоследованията, а също и хоросите, са били предназначени за митрополитските църкви. Част от чиновете (за коронацията и за омовението на Велики четвъртък) предполагат дори участието на патриарха. Фактът, че славянската част е писана от двама преписвачи, означава само, че поръчителят на ръкописа е бързал. Идентичният правопис на двете части, еднаквото оформление на страницата, и това, че маргиналните бележки на тази част (основно дати, на които се честват съборите) са писани от ръката на първия преписвач, доказва, че двамата са работили едновременно и в един скрипторий. Що се отнася до гръцката част, някои изследователи не изключват възможността преписвачът на хоросите – той е идентифициран като поп Герасим и като създател на един особен полууставен български шрифт с елементи на курсив – да е преписал и гръцките хороси. Във всеки случай страницата ив тази част е оформена по същия начин като брой на редовете и разположение на текста,

а хартията на целия ръкопис е от едно и също време, като водните знаци са от 80-80 години на XIV в.

На практика изследователите ще разполагат с целия текст на ръкописа, който съдържа Палаузовия препис на Синодика.

Изданието ще бъде снабдено с увод, който разкрива историята на гръцкия и българския синодик и съдържа описание на ръкописите, в които се намират преписите на синодика. В описанието са включени данни както за правописните особености на текстовете, така и сведения за историята на самите ръкопис, извлечени главно от по-късните добавки и приписки. В тази уводна част се третира и проблемите за отношенията между двата преписа. Композицията им е илюстрирана с таблица, която съдържа рубриките от двата текста според оригиналната сегментация на ръкописите и според номерацията на Попруженко. В таблицата се посочват и съответните гръцки текстове на преводните рубрики по изданието на *J. Guillard, Le Synodicon de l'Orthodoxie: édition et commentaire, TM 2 (1967), pp. 1118.*

Изданието ще включва и превод на реконструирания текст на Синодика на български и на английски език. Всъщност българският превод, направен от мен по изд. на Попруженко, беше публикуван в *Държава и църква през XIII в., С. 1999, с. 55-88.* Подготовката на настоящото издание обаче доведе до редица промени и поправки, които ще бъдат включени в новото издание. Преводите ще бъдат снабдени със съответния историко-филологически коментар.

Смятаме, че изданието ще е крачка напред в изследването и разбирането на историко-филологическата проблематика, свързана със Синодика. Нямаме претенции да отговорим на всички въпроси, свързани със създаването и функционирането на текста. Затова планираме през 1211 да организираме и симпозиум по случай годишнината на Бориловия събор.